

ОСОБЛИВОСТІ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ МЕДИЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЗА ШКОДУ, ЗАВДАНУ ПАЦІЄНТОВІ НЕВДАЛИМ МЕДИЧНИМ ВТРУЧАННЯМ

FEATURES OF THE CIVIL-LEGAL LIABILITY OF MEDICAL WORKERS FOR DAMAGE CAUSED TO THE PATIENT BY FAILED MEDICAL INTERVENTIONS

Кравчук І.І., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри правознавства
Поліський національний університет

Представлена до уваги стаття присвячена особливостям цивільно-правової відповідальності медичних працівників за шкоду, завдану пацієнту невдалим медичним втручанням. Зазначається, що в умовах сьогодення здоров'я нації є беззаперечною умовою нормального функціонування країни, а також її добробуту. Проте відмічається збільшення кількості випадків надання неякісних медичних послуг установами Міністерства охорони здоров'я, а також невдалого медичного втручання, що у наслідку призводить до каліцтва або, в гіршому випадку, смерті пацієнта. Тому актуальним на даний час визначається питання щодо порядку притягнення до цивільно-правової відповідальності за шкоду, завдану пацієнтові як окремим медичним працівником, так і медичним закладом, в якому останній працює. Незважаючи на це, вітчизняна судова практика може «похизуватися» лише поодинокими випадками відшкодування такої шкоди.

Викликає тривогу і той факт, що, незважаючи на важливість та актуальність вищезазначених питань, значний відсоток медичних працівників продовжує нехтувати можливістю настання юридичної відповідальності (як кримінальної, так і цивільної), що виражається у відсутності належної уваги до пацієнта при виконанні ними своїх професійних обов'язків. Останні просто свідомо ігнорують можливість настання правових наслідків в результаті неналежних дій при наданні медичних послуг. Відповідно, без знання правових норм, що регулюють професійну діяльність, лікар не може на належному рівні виконувати свої професійні обов'язки.

На основі аналізу норм чинного національного законодавства вдалося визначити умови та низку особливостей цивільно-правової відповідальності медичних працівників за шкоду, завдану невдалим медичним втручанням. Основною умовою притягнення до цивільно-правової відповідальності є доведений факт заподіяння потерпілому-хворому шкоди, а саме: фізичної, майнової, моральної. Остання має бути спричинена внаслідок протиправних дій чи бездіяльності лікаря, що підтверджується доведеним причинно-наслідковим зв'язком. До перспектив удосконалення національного законодавства щодо відшкодування такої шкоди пропонується включити страхування професійної відповідальності медичних працівників під час виконання ними функціональних обов'язків, а також створення спеціального страхового фонду.

Ключові слова: шкода, невдале медичне втручання, деліктна відповідальність, цивільно-правова відповідальність, фізична шкода, майнова шкода, моральна шкода.

The presented article is devoted to the peculiarities of the civil liability of medical workers for damage caused to the patient by an unsuccessful medical intervention. It is noted that in today's conditions, the health of the nation is an undeniable condition for the normal functioning of the country, as well as its well-being. However, there is an increase in the number of cases of low-quality medical services provided by the institutions of the Ministry of Health, as well as unsuccessful medical intervention, which ultimately leads to mutilation or, in the worst case, the death of the patient. Therefore, the question of the procedure for bringing to civil liability for damage caused to a patient both by an individual medical worker and by the medical institution in which the latter works is determined to be relevant at the moment. Despite this, domestic judicial practice can "show off" only isolated cases of compensation for such damage.

The fact that, despite the importance and relevance of the above-mentioned issues, a significant percentage of medical workers continues to neglect the possibility of legal liability (both criminal and civil), which is expressed in the lack of due attention to the patient in the performance of their professional duties, is also alarming. The latter simply deliberately ignore the possibility of legal consequences as a result of improper actions in the provision of medical services. Accordingly, without knowledge of the legal norms regulating professional activity, a doctor cannot perform his professional duties at the proper level.

On the basis of the analysis of the norms of the current national legislation, it was possible to determine the conditions and a number of features of the civil liability of medical professionals for the damage caused by an unsuccessful medical intervention. The main condition for civil liability is the proven fact of causing harm to the victim-sick person, namely: physical, property, moral. The latter must be caused by the doctor's illegal actions or inaction, which is confirmed by a proven cause-and-effect relationship. It is proposed to include the professional liability insurance of medical workers during the performance of their functional duties, as well as the creation of a special insurance fund, among the prospects for improving the national legislation on compensation for such damage.

Key words: damages, unsuccessful medical intervention, tort liability, civil liability, physical damage, property damage, moral damage.

Постановка проблеми. «Не помиляється той, хто нічого не робить». Усім добре відома ця приказка. Якщо допущену помилку працівників інших професій є можливість все ж таки якось виправити, то лікарська помилка досить часто є, на превеликий жаль, непоправною. Трапляються випадки, що внаслідок проведеного невдалого медичного втручання здоров'ю та життю особи завдається непоправна шкода. У такому випадку постраждала особа чи її родичі мають законодавчо закріплене право на правовий захист та на компенсацію завданих витрат. Особливості, умови і порядок відповідальності за шкоду, заподіяну пацієнтові невдалим медичним втручанням, і обумовили актуальність обраної тематики.

З огляду на те, що питання відшкодування шкоди, заподіяної особі невдалим медичним втручанням є інститутом цивільного права, то серед науковців, які працювали над ним, варто вказати таких як: С.В. Антонов, який вперше звернувся до проблеми відшкодування шкоди, завданої

невдалим медичним втручанням; Т.Й. Білоус – визначив порядок притягнення до цивільно-правової відповідальності медичних працівників; В.Д. Примак та Л.Я. Свистун розкрили свого часу окремі питання цивільно-правової відповідальності у сфері надання медичних послуг; Я.М. Шатковський, який визначив правові принципи організації охорони здоров'я в умовах медичного страхування та ін.

Проте окремі проблемні питання відшкодування шкоди у медичній сфері наразі набирають своєрідних рис та характеристик і потребують нагального вирішення як теоретиками, так і практиками.

Метою представленої до уваги роботи є визначення особливостей відшкодування шкоди, заподіяної особі невдалим медичним втручанням в межах цивільно-правової відповідальності.

Виклад основного матеріалу. Здоров'я нації є базовою умовою нормального розвитку країни, її благополуччя, запорукою національної безпеки. У відповідності

до статті 49 Конституції України кожний громадянин має право на охорону здоров'я та медичну допомогу, що передбачає, зокрема: 1) кваліфіковану медичну допомогу, включаючи вільний вибір лікаря, вибір методів лікування відповідно до його рекомендацій і закладу охорони здоров'я; 2) достовірну та своєчасну інформацію про стан свого здоров'я, включаючи існуючі і можливі фактори ризику та їх ступінь; 3) відшкодування заподіяної здоров'ю шкоди; 4) оскарження неправомірних рішень і дій працівників, закладів та органів охорони здоров'я [1].

Саме тому, звертаючись до медичної установи, будь-якої форми власності, кожен із нас розраховує на швидку, кваліфіковану, якісну та належну медичну допомогу. Проте, на превеликий жаль, частішають випадки і ситуації неналежного надання останньої та невдалого медичного втручання, що призводить до каліцтва, в гіршому випадку – смерті, пацієнта, який особисто чи його близькі та родичі у подальшому порушують питання притягнення до юридичної відповідальності із відшкодування шкоди медичного працівника або медичного закладу, в якому він працює.

Так, у статті 80 Закону України «Про охорону здоров'я» передбачається настання юридичної відповідальності медичних працівників, що скоїли правопорушення під час виконання ними своїх професійних обов'язків в разі доведення факту наявності причинно-наслідкового зв'язку між їхніми діями (дією чи бездіяльністю) та настанням шкоди для здоров'я пацієнта. За скоєння правопорушення, винні особи несуть цивільну, адміністративну чи кримінальну відповідальність, що залежить від вчиненого ними правопорушення [2].

Слід зауважити, що можливість притягнення до відповідальності виникає у разі настання негативних наслідків для здоров'я чи життя пацієнта, а не лише за наявності факту скоєння правопорушення. У тому разі, якщо негативні наслідки не мали місця, відповідальність за дефект при наданні медичної допомоги залишається у площині етики та деонтології.

Як правило, лише за висновком судово-медичної експертизи можна встановити чи спростувати наявність такого зв'язку. Такий висновок достовірно й остаточно вирішує питання наявності заподіяної шкоди здоров'ю пацієнта діями (бездіяльністю) медичного працівника; чи діями (бездіяльністю) самого пацієнта (недотримання рекомендацій) спричинена шкода; чи заподіяна шкода обумовлена індивідуальними особливостями організму пацієнта.

В двох останніх випадках медичний працівник, який заподіяв шкоду, звільняється від обов'язку компенсувати її. Як приклад, в ситуації, коли лікар добросовісно та в повній мірі провів обстеження пацієнта, однак поставив невірний діагноз через нетиповий перебіг хвороби. Інша ситуація, коли хірург пошкодив артерію під час проведення оперативного втручання через розташування її в нетиповому місці.

Натомість, аналізуючи вітчизняну судову практику, можна знайти лише поодинокі випадки притягнення до цивільно-правової відповідальності медичних працівників та закладів, в яких останні працюють на умовах трудового договору, з відшкодування шкоди, завданої пацієнтові невдалим медичним втручанням. Це, у свою чергу, може свідчити про факти ігнорування судами основними принципами цивільного судочинства, такими як розумності та справедливості.

Згідно з чинним законодавством відносини з відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю, регулюються главою 82 Цивільного кодексу (далі – ЦК) України. Зокрема, статтею 1166 ЦК України визначено, що така шкода підлягає відшкодуванню у повному обсязі, за винятком випадків, передбачених законодавством [3].

Враховуючи норми чинного національного законодавства, представляється можливим визначити умови та низку

особливостей порядку відшкодування шкоди, завданої пацієнтові невдалим медичним втручанням. Перш за все, основною умовою цивільно-правової відповідальності є доведений факт завдання шкоди потерпілому (фізичної, майнової або моральної). Остання має бути завдана внаслідок протиправних діянь (дії або бездіяльності) лікаря, що підтверджується доведеним причинно-наслідковим зв'язком.

Що стосується особливостей цивільно-правової відповідальності за шкоду, завдану особі невдалим медичним втручанням, то серед них можна виділити наступні.

По-перше, неможливо відшкодувати фізичну шкоду, або шкоду, завдану здоров'ю, оскільки, враховуючи особливості людського організму, не завжди є можливість повернутися у той стан, який був до медичного втручання. Зазвичай, вказаний вид завданої шкоди є непоправним і навіть трансплантація органів не дає стовідсоткового відновлення організму. Тому основне завдання норм цивільного законодавства – визначити справедливий порядок грошової компенсації для постраждалих пацієнтів [4]. Разом із тим причиною настання негативних наслідків, заподіяних пацієнтові у процесі лікування, не завжди є професійна необізнаність чи недбалість медичних працівників. Це можуть бути такі негативні фактори як недосконалість сучасної медичної науки та техніки, заданість хвороби та несумлінне ставлення пацієнта до лікування.

По-друге, ст. 1172 ЦК України передбачає відшкодування юридичною особою (у тому числі медичним закладом, його медичним персоналом) або фізичною особою (медичним працівником – підприємцем) шкоди, заподіяної при виконанні ними своїх трудових (професійних, службових) обов'язків, у тому числі: 1) потерпілому заробіток (доходи від трудової діяльності), втрачений ним унаслідок викликаного цим втрати або зменшення працездатності, а також відшкодувати викликані ушкодженням здоров'я додаткові витрати на лікування, придбання ліків, протезування, постійний догляд, посилене харчування, санаторно-курортне лікування тощо (ст. 1995–1999 ЦК України); 2) у разі смерті потерпілого – непрацездатним особам, які перебували на його утриманні або мали на день його смерті право на одержання від нього утримання (у тому числі дитина, народжена після смерті) – частку середньомісячного заробітку потерпілого, що припадала на цих осіб або на яку вони мали право відповідно до чинного законодавства (ст. 1200 ЦК України); 3) у разі ушкодження здоров'я неповнолітнього, який не досяг 14 років (учні – 18 років) і не має заробітку на час заподіяння шкоди, – пов'язані з ушкодженням здоров'я необхідні витрати на лікування, протезування, постійний догляд тощо. Після досягнення потерпілим 14 років (учнями – 18 років) – шкоду, пов'язану з втратою чи зменшенням його працездатності, виходячи з розміру мінімальної заробітної плати, встановленої законом, а після початку трудової діяльності потерпілого відшкодування може бути збільшено (на його вимогу), виходячи з розміру винагороди працівника його кваліфікації. Якщо такий неповнолітній на момент ушкодження здоров'я мав заробіток – виходячи з розміру його заробітку, але не нижче ніж з мінімальної заробітної плати (заробітку) (ст. 1999 ЦК України) [3].

По-третє, кожен потерпілий, який визначається споживачем медичної послуги, має право вимагати відшкодування (компенсації) заподіяної шкоди незалежно від того, чи був він у договірних відносинах з виробником (виконавцем, продавцем) цих послуг, або ж ні. Так, ст. 1210 ЦК України безпосередньо закріплює норму, у відповідності до якої шкода, завдана внаслідок недоліків послуг (робіт), підлягає відшкодуванню їх виконавцем.

По-четверте, при ушкодженні здоров'я відшкодовується не тільки майнова шкода або збитки, а й компенсується моральна (немайнова) шкода, порядок відшкодування якої децю відрізняється від порядку відшкодування майнової (ст. 1168 ЦК України) [3].

Підставою для відшкодування шкоди, завданої особою невалідним медичним втручанням є наявність у діях (бездіяльності) медичного працівника складу цивільного правопорушення – цивільно-правового делікту.

У відповідності до ч. 1 ст. 1171 ЦК України суб'єктами цивільно-правової відповідальності є медичні установи, які відповідають за шкоду, завдану їхніми працівниками під час виконання ними своїх трудових обов'язків [3].

У тому разі, якщо шкода була завдана лікарем, який зареєстрований як суб'єкт підприємницької діяльності і, маючи ліцензію на медичну практику, надає медичні послуги, відповідає за завдану пацієнту шкоду особисто [5, с. 43].

Варто зазначити, що до медичних працівників відносять лікарів, фармацевтів, провізорів і середній медичний персонал. При цьому особа наділяється статусом медичного працівника, якщо вона фактично виконує професійні обов'язки за відповідною медичною спеціальністю. Молодший медичний персонал не може виконувати функції, пов'язані з лікуванням людини, тому даних осіб не можна розглядати як медичних працівників [6, с. 80].

Структуру цивільного правопорушення як фактичної підстави деліктної відповідальності медичного закладу, на думку вчених, утворюють: 1) шкода; 2) правовий зв'язок у формі трудових відносин (відносин служби) медичного працівника з лікувальним закладом; 3) протиправність поведінки в формі невиконання або неналежного виконання трудових обов'язків; 4) причинний зв'язок між шкодою і протиправною поведінкою; 5) вина. Визначення вини особи у завданні шкоди учасникам медичних відносин набуває особливого значення у процесі правозастосування. До того ж, вина закладу охорони здоров'я полягає у винній поведінці працівників цього закладу [7].

Власне питання шкоди в деліктній відповідальності майже тож саме договірній. Відмінність полягає лише у тому, що розмір і підстава деліктної шкоди визначаються тільки нормативними актами, а не договором.

Окремої уваги заслуговує і проблема допущення лікарських помилок. Адже якщо договір був порушений, тобто завдана шкода життю чи здоров'ю, то правове регулювання має відбуватися вже за правилами деліктних зобов'язань. Специфіка таких судових справ визначається суб'єктом складом правовідносин, особливістю предмета доказування і тягаря розподілу доведення і т.д. [8, с. 19]

Наступним слід зазначити проблеми відшкодування шкоди, завданої в результаті неважкого медичного втручання. Дослідження питання цивільно-правової відповідальності у сфері медичної діяльності характеризується наявністю значної кількості проблем, які зумовлені, насамперед, неналежним нормативним врегулюванням усієї галузі охорони здоров'я, а також особливостями медичних правовідносин. Саме тому комплексний і всебічний аналіз окреслених проблем є нині особливо актуальним та має досить важливе значення для подальшого розвитку теорії цивільно-правової науки.

Перш за все, проблема полягає у визначенні способів та порядку відшкодування моральної шкоди, нарахований розмір якої підлягає відшкодуванню одноразово, якщо інше не встановлено договором або законом. Моральна шкода, завдана каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я, відшкодовується шляхом здійснення щомісячних платежів.

У відповідності до ст. 23, 1168 ЦК України порядок та розмір відшкодування моральної шкоди визначається судом та встановлюється залежно від характеру правопорушення, глибини, тяжкості фізичного болю та страждань, яких особа зазнала у зв'язку з ушкодженням здоров'я, погіршення здібностей потерпілого або можливості їх реалізації, а також ступеня вини особи, яка завдала шкоду [3]. Проте, питання компенсації моральної шкоди, спричиненої невалідним медичним втручанням, суттєво

ускладнюється в результаті відсутності у чинному законодавстві точного закріплення поняття «моральна шкода» та відсутність чітких, законодавчо визначених критеріїв та порядку визначення її розміру у випадках заподіяння шкоди здоров'ю.

До того ж, як свідчить вітчизняна судова практика, суди при визначенні розміру відшкодування моральної шкоди по-різному розуміють встановлені ч. 4 ст. 23 ЦК України засади розумності, справедливості та виваженості. Тому, вбачаємо за необхідне нормативне закріплення мінімальних розмірів грошового відшкодування шкоди здоров'ю.

Зрозуміло, що для кожного виду ушкодження здоров'я розмір відшкодування має бути різним. Необхідно законодавчо затвердити перелік видів ушкодження органів та їх систем чи окремих функцій організму з визначенням мінімального розміру відшкодування у кількості мінімальних розмірів заробітної плати. Крім того, при визначенні розміру відшкодування можна заздалегідь враховувати повну чи часткову втрату органа (функції), а також вік потерпілого пацієнта. Розмір відшкодування міг би визначатися з урахуванням різниці між віком пацієнта на момент безпосереднього заподіяння шкоди (виникнення шкідливих наслідків лікування) та середньою тривалістю життя в країні. Такий принцип розрахунку адекватно визначав би період життя, на який людина втрачає можливість відчувати себе здоровою, не маючи порушень цілісності власного тіла [4].

Власне у науковій літературі представлена велика кількість наукових методик, які дають можливість за певними критеріями визначити хоча б приблизний розмір завданої моральної шкоди, проте жодна із них офіційно не визнана як достовірна, відтак опиратися на них можливо при доведенні фактів та обставин, на які здійснюється посилення.

Саме тому практикою вироблений принцип у позовній заяві заявляти вимогу про максимальний, на переконання позивача, розмір відшкодування моральної шкоди, який в ході судового розгляду буде об'єднуватися із обставинами справи, піддаватися аналізу і в кінцевому результаті буде визнаний у судовому рішенні обґрунтованим повністю чи в його частині, або ж взагалі визнаний безпідставним [9].

З метою підтвердження психологічного стану особи, наявності чи відсутності у неї переживань, страждань, особливостей сприйняття певної події тощо, все частіше в практичній діяльності призначається проведення судово-психологічної експертизи, висновок якої визнається згідно діючого законодавства процесуальним джерелом доказів. Він не є основним, але у сукупності з іншими, такими як, наприклад, показання свідків, письмові та електронні докази (документами, відео, аудіозаписами тощо), підтверджує чи спростовує обставини, які становлять предмет доказування.

Іншими обставинами, які підлягають доказуванню, є факт вчинення протиправних дій чи бездіяльності, факт наявності її наслідків у вигляді майнової, моральної та фізичної шкоди, наявності причинного зв'язку між діянням та його наслідками і наявності вини.

Всім вказані вище обставини повинні бути підтверджені належними, достатніми, допустимими та достовірними доказами, які необхідно зібрати із урахуванням конкретних обставин справи та особливостей процесуального інтересу особи. При наявності можливості можливо звернутися за порадою до фахівців щодо більш детальної інформації та надання професійної юридичної допомоги.

Інша проблема полягає у труднощах при визначенні, що саме можна вважати невалідним медичним втручанням лікаря. У цьому випадку необхідно оцінити те, чи в повному обсязі були виконані медичним працівником покладені на нього обов'язки, і чи недбало та поверхнево він ставився до них. Тобто він не лише повинен був, а й мав реальну можливість виконати належним чином покладені

на нього професійні обов'язки, але не зробив цього.

Загалом причини «невдалого медичного втручання» під час надання медичної допомоги можуть бути як об'єктивні, що не залежать від лікаря, так і суб'єктивні – залежні від його дій. До того ж в основі суб'єктивних причин є вина лікаря, тоді як об'єктивні причини завжди виникають без вини останнього [10, с. 39].

Якщо говорити про перспективи удосконалення національного законодавства щодо відшкодування шкоди, завданої в результаті невдалого медичного втручання, то нині в Україні досить ускладнена процедура виконання таких судових рішень, а іноді взагалі нереальна до виконання. Особливо це стосується стягнення коштів з державних медичних закладів і рішень, які передбачають щомісячні платежі.

З метою покращення ситуації, яка склалася, було заявлено чимало законодавчих пропозицій як теоретиками, так і практиками. Як приклад, свого часу пропонувалося зобов'язати суб'єктів надання медичних послуг протягом року з моменту отримання ліцензії на медичну практику вносити на спеціальний рахунок у банківську установу страхову заставу. Також була пропозиція нормативно закріпити обов'язок приватних медичних організацій укладати договори страхування професійної відповідальності своїх працівників [4].

Вирішенню цього питання може посприяти використання позитивного зарубіжного досвіду. Наприклад, перспективним може стати створення в Україні спеціального страхового фонду відшкодування шкоди здоров'ю, заподіяної наданням платних медичних послуг. До цього Фонду комерційні медичні підприємства та приватно практикуючі лікарі будуть зобов'язані щомісячно сплачувати визначені збори. Сума такого збору буде розраховуватися залежно від кількості послуг, які були ними надані, та їх вартості. У разі заподіяння шкоди (окрім моральної) пацієнтові, її відшкодування буде гарантовано здійснюватися за рахунок акумульованих у Фонді коштів відповідно до затверджених Кабінетом міністрів України мінімальних

тарифів [4].

Враховуючи викладене вище, вбачаємо за доцільне й доповнення ст. 7 ЗУ «Про страхування» обов'язком страхування професійної відповідальності медичних працівників, а також з метою забезпечення єдиної правозастосовної практики створити Єдиний реєстр судових рішень у справах, пов'язаних з компенсацією шкоди громадянам, зокрема завданої невдалим медичним втручанням).

За результатами проведеного дослідження можна зробити наступні **висновки**. Основною умовою цивільно-правової відповідальності медичних працівників за шкоду, заподіяну невдалим медичним втручанням, є доведений факт завдання останньої внаслідок протиправних дій (бездіяльності) лікаря шкоди потерпілому (фізичної, майнової, моральної), що підтверджується доведеним причинно-наслідковим зв'язком.

Особливостями порядку відшкодування такої шкоди є те, що в принципі відшкодувати останню неможливо, а підставою для її відшкодування є наявність у діях (бездіяльності) медичного працівника складу цивільного правопорушення – цивільно-правового делікту.

Власне питання цивільно-правової відповідальності у сфері медичної діяльності характеризується наявністю значної кількості проблем, які зумовлені, насамперед, неналежним нормативним врегулюванням усієї галузі охорони здоров'я, а також особливостями медичних правовідносин. Перш за все, це проблеми визначення способів та порядку відшкодування моральної шкоди, а також труднощі при визначенні, що саме можна вважати невдалим медичним втручанням лікаря.

Перспективою удосконалення національного законодавства щодо відшкодування шкоди, завданої в результаті невдалого медичного втручання, може стати страхування професійної відповідальності медичних працівників під час виконання функціональних обов'язків, а також створення спеціального страхового фонду відшкодування шкоди здоров'ю, заподіяної наданням платних медичних послуг.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України : від 28.06.1996 р. : станом на 01.01.2006 р. Київ : Ін Юре, 2006. 144 с.
2. Основи законодавства України про охорону здоров'я : Закон України від 19 листопада 1992 р. : ВВР України, 1993. № 4. Ст. 19.
3. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 20.10.2022).
4. Антонов С.В. Особливості відшкодування шкоди, заподіяної пацієнтові невдалим медичним втручанням. *Управління закладом охорони здоров'я*. 2007. № 8. URL: <http://www.medlawcenter.com.ua/ru/publications/76.html> (дата звернення 25.10.2022).
5. Білоус Т.І. Цивільно-правова відповідальність медичних працівників. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. № 4. С. 42-44. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2019-4/9> (дата звернення 26.10.2022).
6. Свистун Л.Я. Деякі питання цивільно-правової відповідальності у сфері надання медичних послуг. *Право і суспільство*. 2015. № 5. С. 79-84.
7. Примак В.Д. Цивільно-правова відповідальність юридичних осіб : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2005. 209 с.
8. Котюк А.С. Особливості відшкодування шкоди, заподіяної особі невдалим медичним втручанням. Кваліфікаційна робота на правах рукопису на здобуття освітнього ступеня Магістр за спеціальністю 081 – Право / Поліський національний університет, Житомир, 2020. 39 с.
9. Відшкодування моральної шкоди. Міністерство юстиції України. URL: <https://minjust.gov.ua/m/vidshkoduvannya-moralnoi-shkodi> (дата звернення 30.10.2022).
10. Кравчук І.І., Котюк А.С. Відшкодування шкоди, заподіяної особі невдалим медичним втручанням. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. Том 31 (70). 2020. № 6. С. 36-41.